

# PROVERBE CU TERMENI RELIGIOȘI: O POSIBILĂ ABORDARE ÎN ARIE LINGVISTICĂ ROMANICĂ

DANA-LUMINIȚA TELEOACĂ

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”  
danielateleoaca@gmail.com

**Cuvinte-cheie:** *paremiologie, contrastiv, romanic, religios, variație paremiologică, sinonimie/heteronimie frastică, etnocâmp.*

**Key words:** *paremiology, contrastive, Romance, religious, proverb variance, proverb synonymy/heteronymy, ethnofield.*

Contribuția de față reprezintă un preambul la lucrarea *Unități frastice constituite în jurul unor termeni religioși. Cu privire la limbile română, spaniolă, franceză și portugheză*, proiect în derulare sub coordonarea noastră la sectorul de Romanistică al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”<sup>1</sup>. Obiectivul lucrării pe care o propunem este *de a evidenția și de a analiza o serie de echivalențe frastice interlingvistice* (stabilite la nivel semantic, dar și semantico-formal), context în care demersul **contrastiv** în arie romanică se va putea articula și la nivelul a numeroase alte paliere, dintre care menționăm: analiza comparativ-contrastivă a modului (similar sau, mai degrabă, specific) în care termenii religioși „guvernează” constituirea unor tipare frastice în română și celelalte limbi romanice considerate; delimitarea subcategoriilor paremiologice prevalente (cf. *proverb/expresie proverbială/frază proverbială/dicton*); *etnocâmpurile/temele* superior/inferior atestate într-o limbă sau alta; tematica religioasă sau/și laică; reprezentarea *diferitelor tipuri de variante*, și anume lexicale, gramaticale (morfologice, sintactice, morfosintactice) sau/și mixte (lexico-gramaticale); mecanismele substitutive prevalente în română sau/și în celelalte trei limbi romanice (cf. sinonimia, metonimia/sinecdoca, hiperonimia/hiponimia ș.a.) și care sunt susceptibile de a fi puse în relație cu apariția unor *variante lexicale*; contribuția câmpului religios la constituirea unor structuri cu formă relativ fixă cum sunt proverbele (v., de pildă, gradul în care s-a putut opta pentru tipare cu termeni *religioși* în scopul exprimării unui conținut eminentemente *laic*) ș.a.m.d. În acest context, inventarele paremiologice vor fi alcătuite pornind de la surse enciclopedice (v. în special dicționarele de proverbe), baza de date urmând să

---

<sup>1</sup> Lipsa specialiștilor în domeniu explică de ce italiana nu a fost inclusă în cercetarea noastră contrastivă.

includea îndeosebi acele tipare constituite în jurul unor termeni religioși ilustrativi pentru un vocabular religios/creștin esențial. Astfel, vom avea în vedere o multitudine de termeni religioși moșteniți, dar și o serie de împrumuturi slave bisericești (în cazul românei), respectiv unele împrumuturi latine savante (în celelalte limbi romanice), precum și derivate de la acestea.

Prezentul articol include un număr de cinci secțiuni, primele patru fiind consacrate descrierii în detaliu a stadiului cercetărilor în domeniu. În prima secțiune este discutată *bibliografia străină de specialitate*, cu referire preponderentă la lucrări realizate în mediu lingvistic *romanice*, cea de a doua fiind dedicată *cercetărilor românești* de paremiologie. Deși lucrările de *paremiologie contrastivă în arie romanică* sunt bine reprezentate în bibliografia internațională/romanice de specialitate, acestea vizează cu precădere limbile romanice occidentale, româna fiind mai degrabă izolat inclusă în paradigma comparativă. În plus, obiectul de cercetare al mării majorități a cercetărilor contrastive (romanice, dar și românești) este *paremiologia în general*, iar nu *paremiologia religioasă*. Sunt aspecte pe care am încercat să le evidențiem în secțiunile 3. și 4. Ultima secțiune, 5., tratează principalele repere metodologice care vor sta la baza elaborării acestei lucrări, repere evidențiate și susținute prin exemple, în contextul schițării structurii de ansamblu și a obiectivelor cercetării în discuție. Așa cum era și firesc, această secțiune a constituit inclusiv cadrul adecvat pentru abordarea unor aspecte mai problematice (cf., de ex., disocierea unităților frastice de alte tipuri de structuri polilexicale, în speță frazeologice; distingerea cazurilor de variație frastică opacă de cazurile de sinonimie/heteronimie frastică; definirea unui raport frastic de graniță, intermediar între variația și sinonimia frastică; sinonimia în accepție restrictivă vs. largă; posibile criterii de stabilire a invariantei paremiologice ș.a.). Astfel conceput, articolul de față va putea oferi – sperăm – suficiente argumente în măsură să legitimizeze utilitatea unui demers de genul celui pe care îl asumăm cu lucrarea *Unități frastice...*

1. În *bibliografia străină de specialitate*, complexul și fascinantul domeniu al paremiologiei a beneficiat adesea de abordări multiple, de la modelul *semiotic*, până la modelele *funcțional-structural* și *pragmatic*. De exemplu, plecând de la modelul *semiotic* propus de Charles Morris (1938/2003), Peter Grzybek (1987) a creat un model semiotic cu relevanță deosebită în studiul proverbelor. În conformitate cu acest model, proverbele sunt susceptibile de a fi analizate în relație cu trei categorii semiotice interdependente, și anume: *heterosituativitatea* (sensul unui proverb depinde de situația în care acesta este folosit), *polisemanticitatea* (proverbele au sensuri multiple) și *polifuncționalitatea* (una și aceeași structură paremiologică poate actualiza funcții distincte în contexte diferite), categorii ce prezintă relevanță pentru cele trei *funcții paremiologice* esențiale, *pragmatică*, *societală* și *strategică*.

În aceeași ordine de idei, semiologia saussuriană, precum și a altor *structuraliști*, reprezentanți în speță ai Școlii de lingvistică de la Praga<sup>2</sup>, a putut fi aplicată în domeniile folclorului și antropologiei, de pildă clasificarea logico-semantică a proverbelor propusă de Permyakov (1979) avându-și rădăcinile în moștenirea conceptuală a formalismului rus și rigoarea teoretică a Cercului praghez<sup>3</sup>.

Abordarea *pragmatică* a domeniului paremiologiei este ilustrată, printre altele, de studiile lui Neal Norrick (1981 și 1985), autor care a avut ca reper modelul lingvisticii sistemico-funcționale, propus de Michael Halliday în lucrarea din 2003 „despre limbaj și lingvistică”. În disocierile sale, Norrick a avut în mod constant în vedere *funcțiile contextuale* ale structurilor paremiologice, valorizate ca expresii ale actelor de vorbire și chiar ca *acte de vorbire indirecte*, dată fiind dimensiunea *implicită/idiomatică* a acestora. În acest cadru teoretic, autorul ajunge să considere că *proverbele* sunt mai mult decât niște simple enunțuri, ele fiind susceptibile de a fi definite ca *texte*.

Abordarea unor aspecte precum *funcțiile proverbului* sau *distribuirea paremiilor* unei limbi în diverse subcategorii paremiologice s-a putut însă materializa și prin numeroase alte studii, care nu sunt neapărat circumscrise metodologic unuia dintre modelele teoretice menționate (v., în acest sens, Combet 1996, Anscombre 1997; Greimas 1960 și 1970, Milner 1969, Rodegem 1972, Gross 1982, Sevilla Muñoz 1991, 1992a și 1993a, García Peinado 1993, Kleiber 1984, 1999a și 1999c, Conenna 2000b, Michaux 2000, Schapira 2000, Arribas Esteras 2007, Batista 2008, Valbuena 2009, Crida Álvarez și Sevilla Muñoz 2015, DicAuPro 2016, Anscombre 2016 ș.a.). În realitate, așa cum era de altfel și de așteptat, bibliografia consacrată discursului paremiologic este încă și mai vastă, implicând o diversitate tematică remarcabilă, chiar dacă nu întotdeauna este vorba despre studii de mare întindere. În această ordine de idei, atenția specialiștilor în domeniu nu putea să nu fie reținută de problema originii proverbelor (v., de ex., Combet 1996, Crida Álvarez 2010, Klein 2016 ș.a.), de fenomenul proverbializării vs. deproverbializării (v. Schapira 2000) sau de distribuția geografică a unităților paremiologice (v., printre altele, abordarea din unghiul geoparemiologiei, propusă de Pérez și Afonso 2015). Un aspect ce a suscitat constant interesul cercetătorilor a fost semantismul enunțurilor paremiologice (v., de ex., Anscombre 1995–1996 și 2016 sau Kleiber 2000), nu puține fiind studiile dedicate unor structuri articulate/performate în relație cu anumite *câmpuri conceptuale*. În acest context, au putut fi discutate tiparele frastice care includ zoonime (cf. Sevilla Muñoz 1987 și 1998a) sau termeni din gastronomie (Sevilla

---

<sup>2</sup> V., în acest sens, modelele lingvistice propuse de autori precum Karl Bühler (1934) sau Roman Jakobson (1963).

<sup>3</sup> Procedând la identificarea *invariantelor paremiologice*, în acord, de altfel, cu unul dintre obiectivele majore ale modelului structural-funcțional, Permyakov a definit proverbele drept fenomene de limbaj care acționează ca „modele de relații” între obiecte.

Muñoz 1998b), enunțurile (temporalo-)meteorologice (v. Crida Álvarez 2010; Gargallo Gil și Álvarez Pérez 2014) sau unele tipare superstițioase (v., de pildă, Arribas Esteras 2007). Abordarea semantică nu avea cum să excludă problema relațiilor semantice identificabile între microcontextele proverbiale ce alcătuiesc tezaurul paremiologic al unei limbi, sinonimia mai ales beneficiind de o atenție deosebită (v., de ex., Conenna și Kleiber 2012). Într-un studiu mai vechi, Kleiber (1999b) propune o analiză interesantă a tiparelor antinomice/paradoxe. Lexicul enunțurilor paremiologice (v. García-Page 1997), unele aspecte privind morfologia (cf., de ex., Martín Valbuena 2009) sau prozodia acestora (v. Anscombre 1999) și îndeosebi dimensiunea mnemotehnică (v., printre alții, Méndez Pérez 1996) constituie alte câteva repere ale desfășurării demersului științific în arie discursivă paremiologică (romanică). Menționăm și demersul lui Kleiber din 2017, dedicat dihotomiei ‘proverbe metaforice vs. nemetaforice’, respectiv studiul despre valențele redundanței în discursul paremiologic, semnat de Reyne (1993). O multitudine de cercetări își relevă complexitatea în măsura în care implică analiza din unghiul fenomenului de *contact lingvistic*. Făcând această observație, avem în vedere în primul rând studii în care este tratată problema traducerii structurilor sentențioase dintr-o limbă (romanică) în alta (v., în acest sens, Sevilla Muñoz 1990, 1992b și 1997, Sevilla Muñoz și Burrell Arguis 1994, Sevilla Muñoz și Gonzalez Rodríguez 1994–1995, Sevilla Muñoz și Quevedo Aparicio 1995, Sevilla Muñoz 2000b, Anscombre 2009 ș.a.). În aceiași termeni ar putea fi descris și demersul de identificare a corespondențelor paremiologice interlingvistice/romanice (v., de pildă, Sevilla Muñoz *et alii* 1999, Sevilla Muñoz 2000c ș.a) și, în acest context, încercarea de precizare a diferențelor dintre sinonimia și variația paremiologică interlingvistică (cf., de ex., Martí Solano 2017). Atât operația de traducere, cât și cea de stabilire a corespondențelor frastice interlingvistice oferă terenul adecvat pentru aprofundarea problemei universalilor paremiologice, aspect evidențiat și analizat, de pildă, de Sevilla Muñoz (1987–1988) sau de Martí Solano (2017). Nu în ultimul rând dorim să menționăm studiile dedicate bibliografiei paremiologice, cum sunt, de pildă, numeroasele contribuții ale cercetătoarei spaniole Julia Sevilla Muñoz (v., de ex., Sevilla Muñoz 1992d, 1993b, 1994a, 1994b, 1994c, 1995, 1996a, 1996b, 1998c).

Impactul deosebit al literaturii paremiologice asupra ariei de cercetare științifică, lingvistică, dar nu numai, este relevat pe deplin și de numeroasele evenimente cu caracter internațional consacrate acestui domeniu. Astfel, în cadrul congreselor anuale de frazeologie și paremiologie, abordarea acestor două domenii a putut fi aprofundată din unghiuri multiple, de pildă în relație cu didactica limbilor, lingvistica descriptivă, traductologia, terminologia, analiza discursului, studiul comparativ și contrastiv, lexicografia, limbajele specializate ș.a.m.d. În aceeași ordine de idei, relevanță prezintă și o serie de publicații, mai exact unele reviste de specialitate, dedicate integral paremiologiei și datând îndeosebi din cea de a doua jumătate a secolului al XX-lea. De pildă, anii '70 marchează apariția revistei internaționale

*Proverbium*, care deschide noi direcții de cercetare în domeniu<sup>4</sup>. O altă revistă anuală de paremiologie, și anume *Paremia*, apare, din anul 1993, la Madrid, fiind coordonată de cercetătoarea Julia Sevilla Muñoz. O serie de proiecte internaționale au fost concepute în format digitalizat, acestea fiind consacrate, de pildă, bibliografiei aferente domeniului paremiologiei sau operației de culegere și reunire, în cadrul unei laborioase activități de documentare, a materialelor disponibile în mai multe limbi (v., de ex., *El Refranero multilingüe*). Printre proiectele recente, menționăm *DicAuPro* și *ALIENTO* (pentru mai multe informații, v. Oddo 2017: 229 sqq.).

2. Cele trei direcții teoretice descrise *supra*, 1. (i.e. semiotică, structuralistă și pragmatică), sunt ilustrate și de lucrările în domeniu elaborate în *mediu lingvistic românesc*, lucrări care au avut în vedere o serie de aspecte cu relevanță pentru cercetarea *funcțional-structurală* (v. în primul rând preocuparea de a disocia între variante și invariante), de o atenție sporită bucurându-se cercetările de pe pozițiile *semioticii*, *pragma-stilisticii* și nu numai<sup>5</sup>. Astfel, cel mai adesea este vorba despre lucrări care au ca obiect de cercetare *structura* sau/și *istoria* proverbelor românești (v., de ex., Negreanu 1983 și 1998, Danilov 1997, Golopenția-Eretescu 2016 ș.a.), *poetica* proverbelor (Tabarcea 1982), *variantele paremiologice* (cf., de ex., Bogdan-Oprea 2016) sau analiza proverbului românesc din perspectivă *folclorică* (v. Ruxăndoiu 1967, Ursache 2014), *etnolingvistică* (cf. Topală 2009), *contextuală* (v., de ex., Ruxăndoiu 2003), respectiv *pragma-stilistică* (Park și Milică 2016), *lexică* (Vîrva 2019), *sintagmatică și semantică* (v. Slave 1967) sau, concomitent, *lexico-semantică și pragmatică* (v., de ex., Gencărau 2008)<sup>6</sup>. O mențiune aparte merită lucrarea consistentă (în trei volume) purtând semnătura lui Alexandru Stănciulescu-Bârda și reprezentând un *dicționar al proverbelor religioase românești* (cf. Stănciulescu-Bârda 2017, 2018 și 2019)<sup>7</sup>, în care sunt inventariate și

<sup>4</sup> Revista a fost editată de paremiologul finlandez Matti Kuusi, inițial la Helsinki și ulterior la Budapesta. Începând cu anul 1986, sediul aceleiași reviste se va muta în Statele Unite, sub conducerea lui Wolfgang Mieder.

<sup>5</sup> Menționăm în acest context și faptul că primul simpozion de paremiologie românească a fost organizat de Inspectoratul Școlar Mehedinți, Filiala de Filologie Drobeta-Turnu-Severin și Casa Corpului Didactic Mehedinți, comunicările fiind publicate, sub coordonarea lui Constantin Negreanu, într-un volum intitulat „Proverbium”.

<sup>6</sup> V., în același sens, și o serie de dicționare consacrate proverbelor românești (cf. Goleșcu 1973, Muntean 1984, Hîntescu 1985, Cuceu 2008 ș.a.), precum și unele studii având drept obiectiv reliefaarea funcției educative și sociale a proverbului (cf. Ruxăndoiu 1972 și 1973) sau promovarea literaturii paremiologice (cf., de ex., Macarie 2017 sau Iancu 2017).

<sup>7</sup> Cele trei volume sunt, de fapt, rezultatul unei selecții realizate pornind de la monumentală colecție a lui Iuliu A. Zanne (cf. Stănciulescu-Bârda 2017 [I]: 13). În acest context, meritul autorului constă mai ales în analiza minuțioasă întreprinsă la nivel semantic (adesea cu precizări de natură extralingvistică), într-o serie de cazuri Bârda distanțându-se de opiniile lui Zanne și oferind explicații (mai) plauzibile, grație formației sale de teolog. Și aici am găsit însă unele precizări semantice mai puțin convingătoare, un alt minus fiind acela că Bârda nu indică întotdeauna (și) sensul figurat cu care un anume tipar (constituit în jurul unui termen religios) se folosește/era folosit, informația limitându-se la accepția pe tărâm religios.

tratate cinci categorii de structuri paremiologice (și expresii), și anume: (proverbe și expresii) cu caracter *dogmatic*, *moral*, *canonic*, *liturgic*, respectiv o serie de tipare desemnate drept „*necreștine*” (Stănciulescu-Bârda 2017 [I]: 14). Considerând definirea specifică a fiecăreia dintre aceste categorii, așa cum figurează aceasta la Stănciulescu-Bârda, am putea afirma că obiectul cercetării noastre va fi constituit în special de proverbele cu caracter *dogmatic*<sup>8</sup>, dar și de o serie de proverbe *canonico-liturgice*<sup>9</sup>, precum și de unele tipare sugestive pentru ceea ce autorul numește proverbe *morale*<sup>10</sup>, respectiv *necreștine*<sup>11</sup>. În atenția noastră va sta însă categoria *proverbelor religioase* definită într-o accepție restrânsă<sup>12</sup>, și nu largă, așa cum apare la Stănciulescu-Bârda, autor care include în cele trei volume și numeroase tipare constituite în jurul unor cuvinte/concepte laice, valorizate din perspectivă creștină (v., de ex., *handicap*, *hărnicie*, *hotar*, *hoție*, *hrană*, *insistență*, *ipocrizie*, *îndrăzneală*, *întâmplare* și multe altele)<sup>13</sup>.

3. Așa cum a putut reieși din discuția anterioară (v. *supra*, 1.), bibliografia de specialitate *internațională*, în speță *romanică*, include (și) *numeroase cercetări contrastive*. Acestea sunt însă dedicate cu precădere limbilor romanice occidentale. Cel mai adesea au fost studiate comparativ câte două limbi neolatine, frecvent franceza și spaniola, majoritatea studiilor parcurse de noi purtând semnătura Juliei Sevilla Muñoz. Este vorba despre lucrări (articole, studii, dar și cărți) în care abordarea interlingvistică s-a axat pe o multitudine de aspecte, dintre care semnalăm: definirea noțiunilor de ‘expresie idiomatică’, ‘proverb’ și ‘frază proverbială’, metode/tehnici de traducere a expresiilor idiomatice (din franceză în spaniolă, dar și din spaniolă în franceză), terminologia paremiologică franceză în raport cu corespondentele/

<sup>8</sup> La Stănciulescu-Bârda, *loc. cit.*, proverbe privitoare la Dumnezeu (creator, conducător, mântuitor și judecător), creația lumii, omul în relația sa cu mântuirea, Maica Domnului, biserică, cruce, sfinți, icoane, Sfintele Taine, judecată, rai, iad, diavol ș.a.m.d.

<sup>9</sup> În opinia aceluiași autor, este vorba despre proverbele ce privesc comportamentul specific al instanțelor bisericești/religioase (preoții, călugării...), respectiv sărbătorile, slujbele, o serie de materiale și obiecte liturgice sau comportamentul credinciosului în biserică.

<sup>10</sup> Din categoria *proverbelor morale*, acele proverbe evocatoare ale virtuților creștine vs. viciilor, ne vor reține atenția îndeosebi proverbele referitoare la ‘credință’ și ‘păcat’.

<sup>11</sup> Subcategorie care vizează o serie de superstiții, farmece, descântece, personaje mitologice ș.a., cu alte cuvinte „reminiscente ale unor vechi religii precreeștine din spațiul românesc sau ale unor religii ale altor popoare, cu care românii au intrat în contact de-a lungul timpului” (Stănciulescu-Bârda 2017 [I]: 14). Tipare de acest gen vor putea fi definite, în acord cu clasificările din lucrarea noastră, drept *dictoane*.

<sup>12</sup> Altfel spus, vom considera exclusiv acele tipare în care sunt ocurenți termeni religioși propriu-zis, nu și cuvinte ale vocabularului profan „resemnificate” în acord cu o anumită învățătură creștină.

<sup>13</sup> Așa se și explică numărul deosebit de mare al structurilor reținute de Bârda din colecția Zanne. În plus, Bârda distribuie în categoria *proverbelor* și o serie de tipare având în realitate un alt statut, și anume frazeologic (v., de pildă, numeroase locuțiuni adverbiale, printre care figurează și: *de pomana dracului* „niciodată; nimic”, *de sufletul dracului* „degeaba” sau *de unde și-a înțărcat dracu copiii* „(de) departe”, Stănciulescu-Bârda 2017 [I] : 357).

echivalentele acesteia în spaniolă și, în acest context, problema clasificării diverselor structuri/enunțuri paremiologice; tiparele cu zoonime în franceză și spaniolă, universalile paremiologice sau bibliografia dedicată paremiologiei franceze și spaniole, secolele XVI–XIX (v., în acest sens, Sevilla Muñoz și Arroyo 1993; Sevilla Muñoz și Gonzalez Rodríguez 1994–1995; Sevilla Muñoz și Quevedo Aparicio 1995; Julia Sevilla Muñoz și Manuel Sevilla Muñoz 2000; Sevilla Muñoz 1987, 1987–1988, 1988, 1990, 1992b, 1992c, 1992d, 1993a, 1993b, 1994a, 1994b, 1996a, 1998a, 1999, 2000a, 2000b, 2000c ș.a.). Numeroase paralele frastice (și frazeologice) francezo-spaniole au putut fi evidențiate inclusiv în lucrări lexicografice enciclopedice circumscrise cronologic unei etape mai vechi, în speță primei jumătăți a secolului al XIX-lea (v., de ex., Rotondò 1841/2008), dar și în minidicționare frastice moderne (cf., de ex., Combet și Sevilla Muñoz 1995). Alteori, spaniola a fost considerată alături de italiană, așa cum se poate observa la Arribas Esteras (2007: 73–87), care discută (și) o serie de enunțuri paremiologice superstițioase<sup>14</sup>. Abordarea contrastivă relevă faptul că tiparele „superstițioase” (cu *diablo*) sunt superior reprezentate în spaniolă prin comparație cu italiana, în opinia autoarei citate cel puțin unele dintre enunțurile de acest gen reprezentând traduceri, calcuri sau adaptări după/din alte limbi (Arribas Esteras 2007: 85). Menționăm în aceeași ordine de idei și unele contribuții în care analiza comparativ-contrastivă a vizat franceza și italiana. În acest context, cercetarea s-a putut materializa prin articole, dar și prin lucrări mai ample, lexicografice, în speță dicționare electronice de proverbe (franceze și italiene), susceptibile de a găzdui prețioase baze de date și de a oferi facilități pentru clasificarea și tratamentul informatizat al paremiilor franceze și italiene. Un astfel de demers este propus și de Conenna (2000a, 2000b), autoare care – analizând enunțurile paremiologice construite cu pronumele relativ *qui/chi* sau cu unele expresii verbale impersonale – consemnează situații de convergență, dar și de divergență între cele două limbi romanice<sup>15</sup>, remarcând, printre altele, o productivitate paremiologică superioară în cazul italienei. Discuția în arie romanică a fost aprofundată și prin includerea în demersul comparativ-contrastiv a câte trei idiomuri neolatine, de pildă a spaniolei, italienei și francezei (cf. Barrado Belmar și Sevilla Muñoz 1997) sau a francezei, spaniolei și galicienei (v. Conde Tarrío 1997, teză de doctorat). Nu lipsesc nici cazurile în care abordarea contrastivă câștigă în complexitate prin considerarea unui număr și mai mare de limbi romanice (v., de ex., Gargallo Gil și Álvarez Pérez 2014), uneori discuția vizând inclusiv idiomuri neromanice, engleza (cf., de ex., Martí Solano 2017) sau engleza și basca (cf. Sevilla Muñoz *et alii* 1999).

<sup>14</sup> Deși titlul articolului semnat de Arribas Esteras face referire exclusivă la unitățile frazeologice, în cuprinsul studiului sunt analizate și paremii (tipare ce conțin superstiții cu privire la ‘diavol/drac’). De altfel, autoarea utilizează adesea impropriu *unitate frazeologică* pentru *unitate paremiologică*.

<sup>15</sup> V., de ex., situațiile în care tiparelor franceze construite cu *Il faut* le corespund în italiană tipare cu pronumele relativ *chi*.

Gargallo Gil și Álvarez Pérez (2014) propun o cercetare contrastivă în arie romanică din unghiul geoparemiologiei<sup>16</sup>, fundalul acestui demers fiind un proiect amplu dedicat proverbelor/dictoanelor meteorologice (structuri cu o tipologie diversă), care să permită, în ultimă instanță, elaborarea unui atlas paremiologic romanic. Martí Solano (2017) tratează, la rândul său, problema echivalențelor paremiologice interlingvistice, cu privire specială la limbile franceză și spaniolă, în subsidiar fiind considerate portugheza și italiana, respectiv engleza<sup>17</sup>. Acest demers contrastiv, în care spaniola este considerată drept limba de referință (*i.e.* limba-sursă), reține atenția și prin faptul de a se număra printre puținele studii în domeniu în care se propun unele criterii, fie și parțial validabile, în sensul disocierii între variația și sinonimia paremiologică (interlingvistică)<sup>18</sup>. Cercetarea întreprinsă relevă gruparea laolaltă a limbilor italiană și franceză, spaniola și portugheza, idiomuri iberoromane, făcând figură aparte.

Deși studiile contrastive realizate în mediu lingvistic romanic sunt foarte bine reprezentate, obiectul de cercetare al mării majorități a acestora este *paremiologia în general*, iar nu *paremiologia religioasă*<sup>19</sup>. Excepțiile sunt constituite de unele studii punctuale, nesistematice, în care s-a propus, de pildă, abordarea contrastivă a tiparelor cu ‘drac’ în unele limbi romanice (v., *supra*, Arribas Esteras 2007).

4. Dacă, în ceea ce privește limbile romanice occidentale, colecțiile și studiile paremiologice contrastive sunt foarte bine reprezentate (deși, așa cum remarcam, acestea sunt dedicate doar uneori și în mod nesistematic tiparelor frastice cu termeni religioși), **româna** a fost mai degrabă izolat inclusă în paradigma comparativă, îndeosebi în colecții/studii mai vechi, datând de dinaintea secolului al XX-lea. Acest aspect s-ar putea datora, printre altele, faptului că – așa cum remarcă Gabriel Gheorghe – proverbele românilor sunt relativ puțin cunoscute specialiștilor străini, aceasta în contextul paradoxal în care „producția folclorică și arta populară românească au găsit audiență peste hotare” (Gheorghe 1986: 43). Oprindu-se asupra colecțiilor străine plurilingve din secolul al XIX-lea care includ și proverbe românești, autorul citat insistă (Gheorghe 1986: 45 sqq.) asupra demersului Idei von Düringsfeld, în ale cărei inventare paremiologice figurează și româna cu un număr de 19 proverbe, deși, cu mici excepții, nu este vorba despre tipare caracteristice pentru paremiologia românească, mai mult unele dintre aceste construcții fiind

<sup>16</sup> Termenul de *geoparemiologie* este relativ recent, datând mai exact din anii 80 ai secolului trecut, și i se datorează paremiologului italian Temistocle Franceschi, care l-a creat prin analogie cu *geolingvistică* (v. Sardelli 2010: 16, *apud* Álvarez Pérez 2015: 26).

<sup>17</sup> Martí Solano constată că un număr mare de proverbe din engleză prezintă echivalențe în limbi romanice.

<sup>18</sup> Abordarea lui Martí Solano relevă definirea variației paremiologice mai degrabă ca variație transparentă, în studiul citat nefiind discutată problema reorganizărilor sintactice profunde și nici cea a sinonimiei discursive.

<sup>19</sup> Alte studii, de regulă de mică întindere, au fost dedicate unor tipare paremiologice construite cu zoonime sau conținând termeni gastronomici.



reproduse defectuos. Gheorghe (1986: 48) nu împărtășește punctul de vedere al autoarei germane privind similitudinile notabile, pe de o parte, între română și latină, pe de altă parte, între proverbele „românești” și cele germane/nordice, considerând că acestea nu se susțin, de vreme ce majoritatea tiparelor în discuție se regăsesc și într-o serie de limbi romanice și nu numai. O altă lacună a lucrării lui Düringsfeld este nemenționarea sursei din care au fost extrase proverbele respective. Corespondențe în lumea romanică sunt identificate de Gabriel Gheorghe inclusiv pentru tipare care la autoarea citată figurează a avea origine turcă sau slavă. De pildă, dintre proverbele care includ (și) un termen religios, ar putea fi ilustrativ microcontextul *Unde e muierea nu mai are **dracul** nimic de făcut*, pus de Ida von Düringsfeld în relație cu un tipar rusesc, tradus literal „Unde e o femeie, **dracul** e de prisos”, or, proverbul menționat este prezent în toate limbile romanice (Gheorghe 1986: 50). Ida von Düringsfeld remarcă însă, pe bună dreptate, originalitatea unora dintre proverbele românești, având drept termen de comparație romanitatea occidentală (Gheorghe 1986: 48).

Alte colecții plurilingve poartă semnătura unor autori ca G. Strofforello (la care figurează foarte puține proverbe românești, nu întotdeauna ușor de identificat), Karoly Acs (care a întocmit un ghid de conversație pentru principalele limbi vorbite în fostul Imperiu Austro-Ungar, însă în lista dată nu apar structuri frastice cu termeni religioși) sau J. Haller, care include în colecția sa 555 de proverbe și locuțiuni spaniole din timpul lui Cervantes, pentru care se dau corespondente (inclusiv variante ale acestora) în aproape toate limbile europene, numai pentru 19 dintre acestea fiind indicat și un corespondent românesc (Gheorghe 1986: 51). Deși la J. Haller bibliografia este mai bogată comparativ cu a celorlalți autori menționați *supra*, incluzând, printre altele, și lucrările lui G. Dem. Teodorescu, Hințescu, P. Ispirescu ș.a., selecția textelor românești rămâne per total „săracă și nereprezentativă” (Gheorghe, *loc. cit.*). În pofida creșterii posibilităților de informare, această situație a proliferat și în secolul următor, aspect surprinzător inclusiv în condițiile în care studiul proverbelor românești, în comparație cu cel al proverbelor romanice, indică faptul că „atât din punct de vedere calitativ, al pitorescului forme, cât și din punct de vedere cantitativ, al numărului de proverbe și al celui de variante, paremiologia românească se găsește pe unul din locurile fruntașe, cel puțin printre cele ale popoarelor romanice” (Gheorghe 1986: 53). De fapt, așa cum arată același autor, nu doar *colecțiile* plurilingve de proverbe denotă slaba cunoaștere a tezaurului paremiologic românesc, ci și *studiile* paremiologice plurilingve, care conțin foarte rar mențiuni cu privire la proverbele românești. Astfel, dacă ne vom referi la studiile recente de specialitate, vom constata că româna apare mai degrabă izolat (alături de asturiană, spaniolă, catalană, franceză, friulană, galiciană, italiană, occitană și portugheză), de pildă în unele cercetări de geoparemiologie, cum este cea semnată de Álvarez Pérez (2015), unde este urmărită distribuția geografică a tiparelor paremiologice meteorologice, din perspectiva conceptului de ‘paremiotipo’ (i.e. tiparul paremiologic invariant). Discuția de aici este dedicată enunțurilor

romanice care prezintă dublă corespondență, semantică, dar și formală (deși, așa cum se poate înțelege, este vorba despre corespondențe formale imperfecte). Situațiile de convergență în arie romanică sunt valorizate în relație cu o serie de influențe comune suferite de-a lungul timpului, cu o moștenire comună, în speță greco-latină (v. și Crida Álvarez 2010), precum și cu așa-numitele *hermandades parémicas* (i.e. afinități culturale). În tabelul în care este prezentată sistematic repartitia geografică a proverbelor din ParemioPro, româna apare pe ultimul loc, cu un număr total de mai puțin de 400 de enunțuri meteorologice, ceea ce reprezintă doar 3,29% din materialul/corpusul analizat, la antipod plasându-se catalana, spaniola și galiciană.

Observația lui Gheorghe privind absența, *inclusiv din bibliografia românească* de specialitate, a unor preocupări pertinente în acest sens (v., prin opoziție, lucrări consacrate altor tipuri de producții populare, cum sunt balada, basmul, ghicitoarea ș.a.) este încă valabilă, deși, așa cum remarcam *supra*, 2., lucrările românești de profil sunt bine reprezentate, ele relevând unghiuri multiple de abordare. Acestea sunt însă în mod covârșitor consacrate limbii române și într-o măsură mult prea mică abordărilor comparativ-contrastive (în arie romanică/europeană/universală). În plus, lucrările elaborate vizează în mod aproape constant paremiologia în general, iar nu (în mod particular) unitățile frastice cu termeni religioși. În acest context, excepțiile ar putea fi reprezentate, pe de o parte, de unele lucrări *comparativ-contrastive în arie romanică* (v., de ex., Pegulescu 2009 și, mai ales, Gheorghe 1986), pe de altă parte, de unele studii dedicate *structurilor paremiologice culte*, în speță *de proveniență biblică*, tipare care doar uneori includ și un termen religios<sup>20</sup> (v., de ex., Toma 2009, Pleșu 2015 sau Mihalcea 2018). Izolat am consemnat și unele studii de mică întindere care întrunesc ambele condiții. Este ilustrativă în acest sens cercetarea întreprinsă de Anda Rădulescu (2013), autoare care propune o abordare interlingvistică (română–franceză) a paremiilor în care este ocurent subst. *drac/diable*. Prin urmare, rămâne valabil punctul de vedere exprimat de Gabriel Gheorghe (1986: 53), în legătură cu necesitatea realizării unor *colecții românești plurilingve*, care să faciliteze accesul cercetătorilor străini, necunoscători ai limbii române, la proverbele românești, *prin intermediul echivalențelor ideatice într-o limbă de circulație*.

5. Partea finală a acestei contribuții este dedicată prezentării principalelor repere metodologice care vor sta la baza elaborării lucrării noastre și pe care vom încerca să le evidențiem, în cele ce urmează, în cadrul schițării structurii de

<sup>20</sup> Așa cum se poate înțelege, astfel de paremii vor intra în sfera preocupărilor noastre în primul rând în măsura în care acestea vor include (și) un termen religios (structurant). Este și cazul unui microcontext precum *Nu face ce face popa, fă ce zice popa!*, care trimite la cuvintele lui Iisus privind discrepanța dintre învățăturile și faptele fariseilor (cf. „Deci, toate câte vă vor zice vouă, faceți-le și păziți-le; dar după faptele lor nu faceți, că ei zic, dar nu fac!”, BO 1988, Matei 23:3). În același sens este ilustrativ și sp. *Cerca de la iglesia, (pero) lejos de Dios* (Ioan 7:25) ș.a.). Alte structuri paremiologice de sorginte biblică vor putea fi incluse în discuția noastră în contextul identificării unor perechi sinonimice frastice, a unor relații de antonimie ș.a.m.d.

ansamblu și a obiectivelor cercetării în discuție. Astfel, precizăm pentru început faptul că *aspectele teoretico-conceptuale* vor fi tratate într-un capitol separat, o primă problemă ce se va pune fiind aceea a disocierii *unităților frastice/paremiologice de alte structuri complexe, în speță frazeologice*, delimitare cu atât mai importantă cu cât în multe dintre sursele consultate proverbele sunt tratate nediferențiat în raport cu alte tipuri de construcții polilexicale. În acest demers vom ține cont în primul rând de criteriul *funcțional, posibilitatea de substituire a unei structuri printr-un singur cuvânt* fiind valorizată (cf. Hristea 1984 și 2009; v. și Bogdan-Oprea 2016) drept testul apt să delimiteze unitățile frazeologice de cele paremiologice. O substituție similară nu este admisibilă în cazul unităților frastice, structuri prin care sunt exprimate *idei*, și nu *noțiuni*. O altă particularitate definitorie a structurilor paremiologice în raport cu cele frazeologice, pe care o vom avea ca reper în lucrarea noastră, va fi *autonomia*, aspect discutat la Anscombe (2000: 13; 2016: 40) în relație cu descrierea enunțului paremiologic drept construcție *incidentală*, definiție ce relevă înțelegerea conceptului de ‘autonomie’ în dimensiunea sa strict *gramaticală/sintactică*.

Așa cum este și firesc, următorul pas va fi distingerea – în conformitate cu opțiunile din bibliografia românească, dar și străină/romanică de specialitate – între diverse *subtipuri de enunțuri paremiologice*. În acest context trebuie spus că în multe dintre studiile românești de profil, proverbul a fost abordat în triada ‘proverb – zicătoare – expresie (idiomatică)’, criteriile de apartenență la una dintre cele trei subcategorii paremiologice suprapunându-se însă doar parțial la autori diferiți (v., de ex., Tabarcea 1982: 249 sau Vîrva 2019). Nici alte delimitări nu vor putea fi reținute, acestea fie negarantând clasificarea integrală a bogatelor inventare frastice alcătuite pentru limbile romanice considerate (v., de ex., Toma 2009, care identifică o schemă proverbială „universală” de tip ‘cauză-efect’), fie conținând un număr mult prea mare de subcategorii paremiologice (v., de ex., Valbuena 2009: 59 sqq. și *passim*, care stabilește un număr de 12 subcategorii paremiologice, delimitate pe baza unui dublu criteriu, formal/structural și, mai ales, semantic). Alte cercetări în domeniu propun criterii exclusiv formale, de exemplu sintactice, în condițiile ignorării totale a criteriului semantic/tematic (v. Stroescu 1975: 151 sqq.), sau implică un grad relativ mare de subiectivitate (v., de ex., la Bîrlea 1983: 329 și *passim*, delimitarea între proverbe sentențioase, imagistice și opozitive). În sfârșit, sunt și unele clasificări ce conțin inadvertențe terminologice (v., de ex., delimitarea unei subclase a *locuțiunilor proverbiale*, la Ruxăndoiu 1972). Totuși, cel puțin unele dintre cercetările întreprinse în mediu lingvistic romanic relevă abordări mai clare, dar și mai omogene/unitare în privința criteriilor de delimitare între diverse subcategorii paremiologice, fiind susceptibile de a furniza o metodă de lucru mai eficientă. Este și motivul pentru care, în contextul demersului nostru, vom reține, cu unele nuanțări, clasificarea propusă de Julia Sevilla Muñoz (2000; v. și Crida Álvarez și Sevilla Muñoz 2015), autoare care definește în primă instanță termenul generic de *paremie*, evidențiind trei tipuri de paremii, și anume: paremii populare,

științifice și publicitare. Primei categorii îi sunt subsumate, printre altele, și *proverbul*, respectiv *fraza proverbială*, ambele structuri gnomice idiomatice, a căror diferențiere este marcată la nivel structural, și anume prin gradul specific de sintetism, dar și de elaborare formală. În această ordine de idei, fraza proverbială se caracterizează printr-un sintetism accentuat, la rândul său proverbul (un tipar, de regulă, binar) prezentând o multitudine de elemente formale ce se repercutează în plan mnemotehnic. Sunt situații în care o frază proverbială reprezintă forma „trunchiată” a unui tipar proverbial propriu-zis, așa cum se poate observa și în exemplele:

- (1) [rom.] *Tot un drac – Unul ș-altul tot un drac./ Amândoi un ban nu fac* (Zanne, VI, 630); *Dracul nu îmbătrânește – Dracul cât trăiește/ Nu îmbătrânește* (Id., *ibid.*, 592); *Dumnezeu nu bate cu ciomagul – Dumnezeu nu bate cu bota, numa cu socota* (Id., *ibid.*, 655) ș.a.

Dintre proprietățile menționate de Sevilla Muñoz ca având relevanță pentru circumscrierea frazei proverbiale față de câmpul discursiv paremiologic, iar nu frazeologic, și anume idiomaticitatea, caracterul sintetic și sentențios, respectiv încadrarea în discurs<sup>21</sup>, considerăm că relevanță propriu-zisă prezintă *sentențiozitatea* și, parțial, *încadrarea în discurs*<sup>22</sup>, de vreme ce inclusiv frazeologismele sunt structuri sintetice și idiomatice. În același timp, nu vom putea ignora nici faptul că frazele proverbiale, similar, de altfel, proverbelor, nu sunt echivalentele reale, nici potențiale, ale cuvintelor (așa cum remarcam, testul substituirii printr-un lexem se verifică doar în cazul frazeologismelor). Cu toate acestea, există și situații în care unele fraze proverbiale se situează la granița cu frazeologismele, decizia noastră de a le include în discuție justificându-se tocmai prin această apartenență ambiguă/hibridă, sugestivă, în ultimă instanță, pentru posibilitatea obiectivă de delimitare a unei subcategorii intermediare. Este și cazul tiparelor construite cu verbul copulativ [rom.] *a fi* // [sp.] *ser/estar...* și care nu sunt echivalabile printr-un singur lexem, deși acestea sunt, după toate probabilitățile, integrabile sintactic într-un discurs. Ilustrativ în acest sens ar putea fi și exemplul:

- (2) [sp.] *Está hecho un San Lázaro* (Sbarbi 1922 [I]: 513). (Literal) ‘Este făcut un Sf. Lazăr’<sup>23</sup>.

<sup>21</sup> Concept valorizat în literatura de specialitate din unghiul *dependenței* unei anumite structuri paremiologice, în particular a unei fraze proverbiale, de un context mai amplu, în care aceasta este inserată. V. și *infra*, nota imediat următoare.

<sup>22</sup> În realitate unicul tip de încadrare discursivă admisibil pentru unitățile paremiologice este cel referențial, nu și sintactic (v., de ex., Anscombe 2000 și 2016, care definește paremiile în termenii unor *construcții incidentale*).

<sup>23</sup> Despre un sărman foarte zdrențuit, al cărui corp este plin de răni, ulcere, pustule etc., aluzia vizându-l pe cerșetorul Lazăr, despre care vorbește Luca în *Evangelia* sa, capit. XVI (Sbarbi, *loc. cit.*).

Acestor subtipuri paremiologice le vom adăuga încă două, și anume *dictonul* – termen consacrat în bibliografia franceză de specialitate (v., de ex., Greimas 1960 și 1970, Montreynaud *et alii* 1980, DicAuPro 2016 ș.a.), dar admis inclusiv la unii autori hispanici, unde este utilizat cu referire la tiparele cu caracter regional și tematică specifică –, respectiv *expresia proverbială*, subcategorie a cărei delimitare a fost impusă de necesitatea definirii unei multitudini de structuri de graniță, plasabile mai exact între proverb (v. elaborarea formală) și fraza proverbială (v. sintetismul accentuat, „nonbinaritatea”). În subcategoria *dictonului* vor fi distribuite inclusiv o serie de enunțuri meteorologice sau *laborales/profesionale*, ca de pildă:

- (3) [rom.] *După Sfânta Marie nu mai poartă pălărie* (Zanne, I, 48); *Cine umblă la Crăciun în cămeșă, la Pasce umblă-n cojoc* (Id., VI, 528); *Sfântu Gheorghe tocmește și Sfântu Dumitru plătește* (Id., VII, 175); *La Ispas, când e laptele mai gras* (Id., *ibid.*, 26) ș.a.m.d.

În schimb, microcontexte, precum:

- (4) [rom.] *Cădelnița toate le alege* (Zanne, VI, 500) / v. prin comparație *\*Cădelnița le alege (pe) toate*; *Nu vine vorba la cădelniță* (Id., *ibid.*) / v. prin comparație *\*Vorba nu vine la cădelniță*; *Îndrugă de Vinerea-mare* (Id., I, 87) sau *Dracul nu aude predicile* (Id., *ibid.*, 589)

vor putea fi circumscrise subclasei *expresiei proverbiale*.

Și alte numeroase concepte prezintă relevanță în cazul unei cercetări de genul celei pe care o propunem, și anume: ‘microcontextul’<sup>24</sup> vs. ‘macrocontextul’<sup>25</sup>, ‘contextul genetic’<sup>26</sup> vs. ‘contextul generic’<sup>27</sup>, ‘etnosemnu’<sup>28</sup>, ‘etnocâmpul’<sup>29</sup>, ‘sinonimia frastică’, ‘antonimia frastică’ ș.a. O atenție specială va fi acordată

<sup>24</sup> Concept care se referă la „organizarea *interioară* (s.n.) a proverbului, organizare în care semnificația particulară a unui cuvânt depinde de semnificația celorlalte cuvinte” (Negreanu 1983: 45 sq.)

<sup>25</sup> Altfel spus, „cazul concret la care este aplicat proverbul într-un discurs verbal dat” (*ibid.*).

<sup>26</sup> Sintagmă care trimite la *sensul inițial* al unui anume tipar frastic, sens care se mai păstrează sau nu în conștiința colectivă, dar de explicitarea căruia depinde înțelegerea integrală și profundă a semnificației unui proverb (v. și Riffaterre 1960).

<sup>27</sup> Este vorba despre contextul care constituie cadrul adecvat de manifestare a acelei „idei *fundamentale abstracte* (s.n.) pe care o exprimă proverbul și care face posibilă aplicarea lui la mai multe cazuri particulare” (Negreanu 1983: 38).

<sup>28</sup> Considerarea dimensiunii semantice a permis caracterizarea unui proverb ca *etnosemn* (*ibid.*, 39).

<sup>29</sup> La același autor, *etnocâmpul* privește totalitatea proverbelor organizate în jurul aceleiași concept (sau al aceleiași teme). În demersul nostru vom utiliza termenul *etnocâmp* în alternanță cu sintagma *paradigmă tematică*.

dihotomiei 'variante vs. invariante paremiologice', o problemă importantă fiind aceea a disocierii între *variația frastică* (intra-, dar și *interlingvistică*) și *sinonimia/heteronimia frastică*. Așa cum se poate înțelege, *cvasiidentitatea structurală* va fi recognoscibilă exclusiv în cazul relației de *variație* frastică, nu și al sinonimiei/heteronimiei, care implică doar identitatea semantică, mai exact tematică, între două/mai multe unități paremiologice. Bogatul și complexul material paremiologic, inventariat atât pentru română, cât și pentru celelalte trei limbi romanice<sup>30</sup>, ne îndreptățește să afirmăm că nu întotdeauna fenomenul variației frastice se asociază cu generarea unor enunțuri a căror interrelaționare este la îndemână, pentru o serie de situații impunându-se să cădem de acord asupra unei relații de *variație frastică opacă*. În astfel de situații, opacizarea este rezultat al *reorganizărilor sintactice profunde* sau/și al fenomenului de *sinonimie discursivă*. De exemplu, în cazul cuplului

- (5) [sp.] '*Ignorancia no quita pecado – Quien inocentemente peca, inocentemente se condena*' (Sbarbi 1922 [II]: 214),

opțiunea pentru scheme sintactice vădit distincte explică dificultatea identificării anumitor corespondențe, aceasta cu atât mai mult cu cât procesul echivalării are loc la nivel discursiv: *ignorancia – \*pecado inocente* (← *pecar inocentemente*): păcatul comis în necunoștință de cauză/din ignoranță este asimilabil unui păcat mai ușor, „inocent”/minor; *no quita pecado – se condena inocentemente*: nescutirea/neabsolvirea de păcat (cf. sp. *no quitar pecado*) reprezintă o manieră litotică de a evoca o 'ispășire mai ușoară'. Dacă în primul tipar ideea directei proporționalități între păcatul (minor) și ispășirea acestuia este subtextuală, în cel de al doilea aceasta este explicită.

Aspectul (i.e. variația paremiologică *opacă*) nu a mai fost remarcat în bibliografia de specialitate, nici românească, nici străină, relația de variație frastică fiind asimilată în exclusivitate situațiilor de variație *transparentă*. Perechi frastice, precum:

<sup>30</sup> Precizăm în acest context faptul că bazele de date au fost alcătuite având ca reper fundamental surse enciclopedice, ca, de pildă, colecția în zece volume a lui Iuliu A. Zanne sau cele două volume consistente ale dicționarului de proverbe purtând semnătura lui José María Sbarbi (Sbarbi 1922, I și II). Sunt două dintre sursele pornind de la care putem admite că inventarul termenilor religioși selectați în câmp paremiologic este foarte bine reprezentat (v., de ex., pentru română, *agheasmă, ajuna/posti, post, aleluia, altar, amin, anafură, biserică, blagoslovenie, blagoslovi, blestem, blestema, Bobotează, botez, boteza, cădelniță, călugăr, călugărie, cer, clopot, colac, colivă, comandare, condac, Crăciun, credință, credincios, crede/nădejde, nădăjdui, cruce, cuminecare, Domnul, Dumnezeu, drac/Satana, duhovnic, evanghelie, (Iisus) Hristos, Mesia, iad, icoană, ierta, împărtășanie/cuminecătură, închina, închinăciune, inger, lege, liturghie, lumânare, Maica Domnului, mânăstire, mătanie, milă, milostenie, milui, milostiv, mitropolie, mitropolit, Paște, păcat, păcătos, pocăi, pocăință, pomană, pomeni, popă, popește, preot, preoteasă, proroc, proroci, profet, protopop, rai, rugăciune, ruga (se), Rusalii, sărbătoare, schimnic, Scriptură, sfânt, sfințenie, smeri (se), smerit, smerenie, spovedi, spovedit, spovedanie, tămâie, toacă, toca, vlădică/episcop ș.a.).*

- (6) [rom.] *Blagoslovenia părinților, tăria caselor* (Zanne, VIII, 683) – *Binecuvântarea părinților/ Întărește casa fiilor* (Id., IV, 542); *Nimenea nu-i profet în patria sa* – *Niciun proroc primit în țara lui* (Id., VII, 124); *Când rogi pe Domnul, muncește*/ *Că atunci te miluiește!* – *Roagă-te lui (/ la) Dumnezeu / Și muncește tot mereu!* (Id., ibid., 540, 564)

și multe altele ar putea ilustra acest ultim tip de variație.

Mai mult, într-o serie de lucrări comparativ-contrastive (în arie romanică) nu s-a disociat între variație și sinonimie, ambele tipuri de relație fiind discutate din unghiul *corespondențelor frastice interlingvistice* (v., de ex., Sevilla Muñoz 2000a). Lucrurile sunt încă și mai complexe, având în vedere faptul că relațiile frastice nu sunt întotdeauna definibile în termenii variației sau ai sinonimiei paremiologice. Astfel, există situații pentru care, deși nu a fost posibilă reperarea mecanismelor concrete de variație, au putut fi identificate anumite reprezentări mentale comune, aspect care va legitima includerea în ecuație și a celui de al treilea tip de relație frastică, definibilă ca *raport intermediar* între variație și sinonimie/heteronimie. Am putea admite un astfel de raport, de pildă, pentru perechea

- (7) [rom.] *Sărbătorile învrednicesc puturile* (Zanne, VII, 156) – *Sărbătorile (le faci) zile de lucru și zilele de lucru sărbători* (Id., X, 380),

ale cărei enunțuri constitutive includ o reprezentare mentală comună, și anume aceea a *muncii desfășurate în zi de sărbătoare*.

Problema *sinonimiei frastice* va fi tratată în lucrarea noastră în relație cu conceptul de 'etnocâmp' sau 'paradigmă tematică/temă', aspectul urmând a fi aprofundat din perspectiva sinonimiei înțelese într-o accepție restrictivă vs. largă. Posibilitatea vs. imposibilitatea de utilizare alternativă a două/mai multe enunțuri frastice în una și aceeași situație de comunicare va constitui criteriul de diferențiere între cele două tipuri de sinonimie. Altfel spus, doar unele dintre tiparele subsumabile unui etnocâmp vor satisface testul utilizării alternative în una și aceeași situație de comunicare, descrierea multor altor structuri drept sinonime frastice susținându-se exclusiv în temeiul apartenenței acestora la o anumită paradigmă tematică. În acest context, de pildă, perechea frastică

- (8) [rom.] *Dracul care îl învață/ Îi dă faptele pe față* (Zanne, VI, 578) – *Dracul atunci umblă să te omoare, când ți se arată bun prieten*<sup>31</sup> (Id., X, 364)

își subsumează două enunțuri asertive binare, ambele proverbe evocând ideea 'perfidiei' și a 'trădării' diavolului<sup>32</sup> (v. falsa amabilitate a diavolului, supranumit,

<sup>31</sup> V., prin disociere, cuplul *Dracul care îl învață/ Îi dă faptele pe față* – *Dracul te învață să furi, dar nu și să ascunzi* (Zanne, VI, 598), incluzând două enunțuri ce stabilesc o relație de variație frastică, iar nu de sinonimie.

așa cum știm, *Vicleanul*), elemente ce pot constitui argumente în favoarea posibilității de substituire/utilizare reciprocă a tiparelor menționate în una și aceeași situație de comunicare. În schimb, un microcontext precum

(9) [rom.] *În toate zilele sunt sfinți, dar nopțile sunt ale noastre* (Zanne, X, 157),

deși performat în relație cu aceeași temă, și anume a 'fățarniciei', nu va putea fi inclus în categoria sinonimelor frastice propriu-zise, el implicând un alt unghi de abordare a temei în discuție.

Părțile cele mai consistente ale lucrării pe care o propunem vor fi dedicate problemei **clasificării semantico-structurale** a enunțurilor paremiologice cu termeni religioși, respectiv delimitării **etnocâmpurilor și variantelor frastice**. În ceea ce privește **clasificarea semantico-structurală** a tiparelor paremiologice cu termeni religioși, discuția se va desfășura în conformitate cu subcategorizările semnalate mai sus (cf. proverb/expresie proverbială/frază proverbială/dicton). Microcontextele paremiologice circumscrise fiecăreia dintre aceste subcategorii vor fi analizate prin distribuirea lor în mai multe subclase având drept criteriu apartenența la un subtip enunțiativ sau altul. Vom delimita în acest sens: tipare asertive, hortative, exclamative și interogativ-retorice, cu precizarea că inventarul enunțurilor *hortative* va include tipare construite cu imperativul, dar și cu conjunctivul/subjonctivul, acesta din urmă utilizat, uneori fără morfemul *să/que* (la fel ca în limba veche), cu valoarea unui imperativ. Opțiunea noastră de a considera inclusiv o serie de enunțuri *exclamative* cu termeni religioși, în condițiile în care performarea unui mesaj gnomic presupune în mod fundamental apelul la tipare asertive, dar și, într-o măsură mai mică, hortative, se va putea justifica având în vedere și aspecte precum sintetismul sau funcția utilitar-didactică a unor astfel de structuri. În aceeași ordine de idei, nu vom putea ignora nici faptul că măcar unele dintre microcontextele *exclamative* sunt echivalabile prin structuri *asertive* cu expresii verbale impersonale (cf. *este/nu este bine/de dorit*) sau construite cu verbe modalizatoare (cf. *trebuie, se cuvine*), mai mult, echivalări de acest gen fiind, în unele situații, nu doar potențiale, ci efective. De pildă, tiparul exclamativ (imprecativ) este consemnat uneori alături de enunțul paralel asertiv, așa cum se poate observa (și) în cazul perechii frastice de mai jos:

(10) [rom.] *De cruce pomenești, ca crucea să te usuci! – Cine înjură de cruce/ Ca ea o să se usuce* (Zanne, X, 363).

Posibilitatea de asimilare cu un enunț asertiv (mai rar, hortativ) este cu atât mai evidentă în cazul structurilor *interogativ-retorice*, al căror mesaj de adâncime

---

<sup>32</sup> Aceasta echivalează cu a admite aprofundarea unei idei maximum generice din același unghi.



este frecvent decodabil/formulabil în termenii unui enunț asertiv (afirmativ sau negativ):

- (11) [rom.] *Pe dracul înveți să înoate?* (Zanne, VI, 581) ↔ *\*Nu trebuie/Nu e cazul să-l înveți pe dracul să înoate; Cine nu roagă pe Dumnezeu?* (Id., *ibid.*, 634) ↔ *\*Orice om se roagă lui/îl roagă pe Dumnezeu, \*Nu e om să nu se roage lui Dumnezeu ș.a.*

Și de această dată sunt situații pentru care sursele consultate indică ambele tipare (în realitate, *variante frastice sintactice*), și anume enunțul interogativ retoric, respectiv enunțul asertiv:

- (12) [rom.] *Unde e pomana aia? – Nu mai e pomana aia (!), Dracu știe? – Nici dracu(l) nu știe (!)* (Zanne, VII, 84; Id., VI, 629).

Precizăm și faptul că analiza fiecăreia dintre subclasele enunțiative delimitate (i.e. tipare asertive, hortative, exclamative și interogativ-retorice) se va desfășura, cel mai adesea, având ca reper *elementul mnemotehnic structurant* (rima, ritmul, aliterația, paralelismul sintactic antonimic, elipsa predicatului, construcțiile asindetice ș.a.)<sup>33</sup>.

Gruparea în *etnocâmpuri* sau *paradihme tematice* va viza în mod fundamental structurile paremiologice definibile ca proverbe (enunțuri preponderent asertive și hortative) și, într-o măsură mai mică, expresiile și frazele proverbiale. Din clasa dictonului vor fi reținute exclusiv acele tipare al căror mesaj este formulabil în termenii unei *idei maximum generice/teme*; este cazul acelor tipare care includ toponime, etnonime sau alte structuri lexicale cu relevanță în definirea anumitor *realități naționale*, enunțuri plasabile, de fapt, la granița cu proverbul propriu-zis:

- (13) [sp.] ([DISCREȚIA vs] INDISCREȚIA, GROSOLĂNIA) *Le sucedó lo que al cura de **Trebujena**, que se murió de sentir penas ajenas* (Sbarbi 1922 [I]: 257); (NEREUȘITA, EȘECUL; DEZORDINEA) *El diablo está en **Cantillana** y el obispo (está, n.n.) en **Brenes*** (Id., *ibid.*, 308); (MILOSTENIA DIVINĂ) *A quien Dios quiso bien, en **Granada** le dio de comer, cf. și A quien Dios quiso bien, en **Sevilla** le dio de comer* (Id., *ibid.*, 318) ș.a.

Exceptând unele situații în care va fi posibilă identificarea unor *variante antagonice* sau *antonimice*<sup>34</sup>, în atenția noastră vor sta *invariantele* paremiologice,

<sup>33</sup> Un astfel de reper nu va putea fi considerat pentru clasificare în cazul *frazei proverbiale*, structură ce nu prezintă, în conformitate cu circumscrierile terminologico-conceptuale asumate în această lucrare, elemente de elaborare formală cu relevanță *mnemotehnică*.

<sup>34</sup> Tip de variante care vor fi grupate în *etnocâmpuri*, în astfel de cazuri neexistând suprapunere tematică între două/mai multe enunțuri paremiologice (v. posibilitatea de delimitare a unor teme distincte, antonimice, respectiv antagonice).

nu și variantele subsumate acestora, care vor constitui obiectul de studiu al unor secțiuni distincte din economia lucrării noastre. Într-o serie de cazuri, operația de stabilire a tiparului frastic *invariant* va avea drept criteriu *gradul de familiarizare* cu o formă sau alta. De pildă, în cazul românei, tipare precum

(14) [rom.] *Nu-i dracul atât de negru*

sau

(15) [rom.] *Dumnezeu nu bate cu ciomagul*

vor putea fi considerate invariante, acestea fiind fără îndoială mai familiare receptorului/enunțiatorului actual, prin comparație cu oricare alte tipare sugestive pentru aceeași reprezentare mentală și care sunt susceptibile de a fi distribuite în categoria variantelor frastice:

(16) [rom.] *Nu e dracul atât de negru cum îl fac/Dracul tot nu-i așa de negru cum îl crede lumea/Nu e dracul așa de negru cum se spune/Nu-i dracul așa de negru, cum îl face pe hârtie; Dumnezeu nu bate cu bota, numa cu socota* ș.a.m.d.

Alteori, prioritate va avea tiparul *cel mai sintetic*, cu mențiunea că, măcar în unele dintre situații, tiparul cel mai sintetic va reprezenta și tiparul cel mai familiar, dar și cel mai recent<sup>35</sup> (este și cazul exemplurilor menționate *supra*, la (14) și (15)). În condițiile în care numai un vorbitor nativ este (cât de cât) în măsură să evalueze *gradul de familiarizare* cu un tipar sau altul, în cazul celorlalte limbi romanice, exceptând româna, se vor impune foarte probabil și unele nuanțări, în acest context reperul putând fi reprezentat, de pildă, (și) de modul în care anumite tipare, în speță enunțuri aflate în relație de variație frastică intralingvistică, sunt tratate în sursele consultate (v., de ex., pentru spaniolă, Sbarbi 1922, I și II)<sup>36</sup>. Demersul de grupare a tiparelor frastice cu termeni religioși în paradigme tematice va putea furniza inclusiv un instrument de apreciere a *productivității în câmp discursiv paremiologic* a diferitelor microcontexte în care este ocurent un termen religios sau altul (de altfel, unul dintre obiectivele majore ale cercetării noastre este acela de a evidenția *termenii religioși maximum generatori în câmp paremiologic*). Un reper de acest gen nu va trebui însă absolutizat, ci coroborat cu alte criterii (v., de ex., numărul concret al tiparelor organizate în jurul unui anumit lexem religios, polisemia unui

<sup>35</sup> Trecerea înspre *modernitate* a echivalat adesea unui proces de *simplificare* a structurilor paremiologice (v. și Bogdan-Oprea 2016).

<sup>36</sup> V. mai exact situațiile în care un anumit enunț paremiologic este discutat (/glosat) ca atare, în timp ce alte structuri, prezentând evidente similitudini semantice și formale cu cel dintâi, figurează (la locul alfabetic) exclusiv prin trimitere la tiparul glosat, foarte probabil acestea definindu-se ca *variante* frastice ale structurii explicate, valorizată drept *invariantă*.

enunț, respectiv atestarea în tipare frastice a unor lexeme religioase ce aparțin aceleiași familii lexicale sau care se definesc ca sinonime).

Cercetarea dedicată *variației frastice* se va desfășura prin distribuirea cuplurilor consemnate în subclase specifice, delimitate în funcție de compartimentul/compartimentele limbii pentru care am constatat „variația”. În această ordine de idei, vom putea vorbi despre variante morfologice, sintactice, morfosintactice (gramaticale), lexicale și mixte (lexico-gramaticale). De pildă, problema variației gramaticale este susceptibilă de a fi tratată în relație cu numeroase aspecte, precum: alternanța singular/plural; variații la nivel de persoană, timp sau/și mod; dublarea (reluarea) vs. nedublarea obiectului direct; ±utilizarea tiparului cu morfem personal de acuzativ (rom. *pe*, sp. *a...*); topica (v., de ex., tematizarea argumentelor verbului, dar și a unora dintre adjuncții acestuia; postpunerea subiectului față de verb ș.a.); trunchierea; variația între tipare definibile distinct din punctul de vedere al subtipului enunțiativ; elipsa vs. exprimarea explicită a predicatului; alternarea raportului de subordonare cu cel de coordonare, respectiv alternarea a două raporturi distincte de subordonare; selectarea alternativă a structurii complexe, propoziționale vs. a structurii simple, i.e. a părții de propoziție corespunzătoare ș.a.m.d. Cât privește variația frastică în plan lexical, aceasta va putea fi abordată în relație cu *mecanismele semantice* care facilitează substituția, „în trecerea” de la un tipar la altul (v., în acest sens, alternanțe lexicale de tip sinonimic<sup>37</sup>, sinecdotic/metonimic<sup>38</sup>, hipo-/hiperonimic<sup>39</sup> sau substituțiile mediate de apartenența la același câmp semantico-onomasiologic<sup>40</sup>, respectiv la aceeași familie lexicală<sup>41</sup>). Relațiile semantice vor fi abordate din perspectivă sistemică, dar și discursivă/contextuală (v., de pildă, multiple cazuri de sinonimie contextuală), în literatura de specialitate fiind recunoscută, de mai multă vreme, propensiunea discursului paremiologic pentru instituirea discursivă a unor raporturi *sui-generis* de sinonimie, antonimie ș.a.m.d. Posibilitatea ca relația de variație frastică să vizeze o unitate lexicală și una frazeologică sau chiar două frazeologisme va impune, desigur, adaptarea terminologiei, în situații de acest tip justificându-se opțiunea de a desemna astfel de cazuri în termeni specifici, și anume aceia ai *variației frastice lexico-frazeologice* sau *frazeologice*<sup>42</sup>. Cât privește variația frastică mixtă, rămâne de văzut în ce măsură exemplele/cuplurile frastice reunite în această subclasă se vor defini unitar sau, dimpotrivă, mai degrabă distinct,

<sup>37</sup> Cf., de ex., [sp.] *Como canta el abad, responde el monacillo* – *Como canta el abad, responde el sacristán* (Sbarbi 1922 [I]: 1).

<sup>38</sup> Cf., de ex., metonimia 'efect pentru cauză': [sp.] *El que no tiene padrino no se bautiza* – *El que no tiene padrino lo ahorcan* (Sbarbi 1922 [II]: 179).

<sup>39</sup> Cf., de ex., [rom.] *Nu e în toate zilele Paște* – *Nu e sărbătoare în fiecare zi* (Zanne, VII, 6, 59).

<sup>40</sup> Cf. de ex., [sp.] *La cruz en el pecho y el diablo en los hechos* – *El rosario al cuello, y el diablo en el cuerpo* (Sbarbi 1922 [II]: 314).

<sup>41</sup> Cf., de ex., [rom.] *Nu are nici pentru cuminecare* – *Nu are nici pentru cuminecătură* (Zanne, VI, 538).

<sup>42</sup> Cf., de ex., [rom.] *Cine pe alții blesteamă/ Urgii asupra își cheamă* – *Cui îi iese din gură blestemul/ Îi cade în sân ca ghemul* (Zanne, VI, 494).

din punctul de vedere al raportului dintre fenomenele lexicale vs. gramaticale implicate în variație, dar și al gradului, mai accentuat vs. mai estompat, de manifestare a variației. În funcție de rezultatele cercetării, vom putea vorbi despre ‘variație frastică *lexico-gramaticală*’ sau despre ‘variație *gramatical-lexicală*’, eventual ‘sintactico-lexicală’ sau ‘morfo-lexicală’.

Cercetarea din capitolul pe care îl vom consacra propriu-zis *abordării contrastive în arie romanică* (română, spaniolă, franceză și portugheză) va avea ca reper o multitudine de enunțuri frastice cu termeni religioși, mai exact tipare în care sunt ocurente lexeme religioase ce aparțin preponderent unui *vocabular creștin elementar*, etimologic, mai ales termeni moșteniți, dar și – în cazul românei – unele împrumuturi slave (cf., de ex., ‘altar’, ‘cruce’, ‘Dumnezeu’, ‘drac’, ‘păcat’, ‘milă’, ‘mântuire’/‘rai’, ‘Paște’, ‘duminică’, ‘pomană’, ‘sărbătoare’, ‘popă’, ‘biserica’, ‘Tatăl nostru’, ‘botez’ ș.a.). Cuplurile frastice consemnate vor fi distribuite în mai multe subcategorii, delimitate având drept criteriu statutul termenului religios ocurent într-un tipar (românesc/spaniol/francez/portughez) sau altul, precum și prezența vs. absența unui lexem religios în tiparele românești/spaniole/franceze/portugheze. În demersul de stabilire a corespondențelor paremiologice interlingvistice, în principiu româna va fi considerată drept limbă-sursă, operația de identificare a echivalențelor frastice în celelalte limbi romanice considerate (= limbi-țintă) urmând a ține în mod constant seama și de criteriul tematic (v. circumscrierea unui tipar față de o anumită paradigmă tematică). Demersul din acest capitol își va putea circumscrie o multitudine de obiective, după cum urmează: reliefaarea termenilor maximum valorificați/generatori în câmp paremiologic românesc/spaniol/francez/portughez; identificarea temei predilecte a tiparelor frastice românești/spaniole/franceze/portugheze în care sunt ocurenți termeni religioși (i.e. paradigma tematică care își subsumează un număr superior de cupluri, dar și de tipare frastice); evidențierea raportului dintre temele laice vs. religioase; corespondențele română–spaniolă–franceză–portugheză din punctul de vedere al subtipului enunțativ (asertiv, hortativ, exclamativ, interogativ retoric), dar și al apartenenței la o subcategorie paremiologică sau alta (proverb, expresie proverbială, frază proverbială, dicton); tipul de variație frastică interlingvistă prevalent (morfologic, sintactic, gramatical/morfosintactic, lexical sau mixt); cazuri de variație interlingvistică transparentă vs. exemple de variație (mai) opacă (+ factorii responsabili pentru opacizare); raportul cantitativ dintre variantele frastice consemnate în română, respectiv în celelalte limbi romanice. Nu în ultimul rând vom încerca să arătăm în ce măsură numeroasele situații de dublă corespondență interlingvistică (conceptuală, dar și formală) sunt susceptibile de a fi explicate în acord cu teoria monogenezei (v. tiparele frastice prezentând corespondente biblice sau/și în latină) vs. poligenezei (v. problema universalităților lingvistice) ș.a.m.d.

În sfârșit, *Concluziile* lucrării vor releva, într-o manieră sintetică, din unghi comparativ-contrastiv, principalele rezultate ale cercetării întreprinse, evidențiind mai exact similitudinile, dar și divergențele dintre română, spaniolă, franceză și portugheză, cu privire la enunțurile paremiologice structurate în jurul unor termeni religioși sau doar conținând astfel de lexeme.

## BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

## Surse

- Combet, L., Julia Sevilla Muñoz, 1995, „Proverbes, expressions proverbiales, sentences et lieux communs sentencieux de la langue française d'aujourd'hui avec leur correspondance espagnole”, *Paremia*, n° 4, p. 7–99.
- Cuceu, Ion, 2008, *Dicționarul proverbelor românești. 7777 texte din Dicționarul tezaur al paremiologiei românești*, București, Editura Litera Internațional.
- Dictionnaire automatique et philologique des proverbes français/DicAuPro* (Monique Coppens d'Eeckenbrugge, Jean René Klein et Jean-Marie Pierret), Louvain, 2016.
- Hințescu, Ion C., 1985, *Proverbele românilor*, ediție îngrijită de Constantin Negreanu și Ion Bratu, Cuvânt înainte de Ioan Constantin Chițimia, Timișoara, Editura Facla.
- Muntean, George, 1984, *Proverbe românești*, București, Editura Minerva.
- Rotondò, Antonio, [1841 /] 2008, *Diccionario fraseológico español-francés y francés-español*, Madrid, Impr. de D.G. de Valle.
- Sbarbi, José María, 1922, *Diccionario de refranes, adagios, proverbios, modismos, locuciones y frases proverbiales de la lengua española*, 2 tomos, Madrid, Librería de los Sucesores de Hernando.
- Stănciulescu-Bârda, Al., 2017, *Dicționarul proverbelor religioase românești*, vol. I, ediția a II-a, Malovăț, Editura Parohiei Malovăț.
- Stănciulescu-Bârda, Al., 2018, *Dicționarul proverbelor religioase românești*, vol. II, ediția a II-a, Malovăț, Editura Parohiei Malovăț.
- Stănciulescu-Bârda, Al., 2019, *Dicționarul proverbelor religioase românești*, vol. III, ediția a II-a, Malovăț, Editura Parohiei Malovăț.
- Zanne, Iuliu A., 1895–1903, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia* (Cu un Glosar româno-francez), vol. I–X, București, Editura Librăriei Socec & Comp.

## Lucrări de referință

- Anscombre, Jean-Claude, 1995–1996, „La semántica y las frases genéricas: viejos problemas y nuevos enfoques”, *Cuadernos de filología francesa*, n° 9, p. 7–22.
- Anscombre Jean-Claude, 1997, „Reflexiones críticas sobre la naturaleza y el funcionamiento de las paremias”, *Paremia*, n° 6, p. 43–54.
- Anscombre, Jean-Claude, 1999, „Estructura métrica y función semántica de los refranes”, *Paremia*, n° 8, p. 25–36.
- Anscombre, Jean-Claude, 2009, „La traduction des formes sentencieuses : problèmes et méthodes”, in Michel Quitout & Julia Sevilla Muñoz (éd.), *Traductologie, proverbes et figement*, Paris, L'Harmattan, p. 11–36.
- Anscombre, Jean-Claude, 2016, „Sur la détermination du sens des proverbes”, *Études et travaux d'Eur'ORBEM*, Paris, n° 1, p. 39–53.
- Arribas Esteras, Nieves, 2007, „Contraste entre unidades fraseológicas españolas e italianas sobre fobias y supersticiones”, *Paremia*, n° 16, p. 73–87.
- Barrado Belmar, C., Julia Sevilla Muñoz, 1997, „La amistad en las paremias españolas, italianas y francesas”, *Revista de Filología Románica*, n° 14, p. 71–82.
- Bogdan-Oprea, Helga, 2016, „Tipuri de variante paremiologice în limba română”, in Mihaela Viorica Constantinescu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae, Gabriela Stoica, Rodica Zafiu (ed.), *Perspective comparative și diacronice asupra limbii române, Secțiunea Lexic, semantică, terminologii*, București, Editura Universității din București, p. 231–244.
- Combet, L., 1996, „Los refranes: origen, función y futuro”, *Paremia*, n° 5, p. 11–22.
- Conde Tarrío, G., 1997, *Estudio comparativo de las paremias en francés, castellano y gallego*, Tesis Doctoral, Universidad de Santiago de Compostela.

- Conenna, M., 2000a, „Dictionnaire électronique de proverbes français et italiens”, in A. Englebert, M. Pierrard, L. Rosier & D. Van Raemdonck (éds.), *Actes du XXIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie romanes*, Bruxelles, 23–29 juillet 1998, vol. IV, *Des mots aux dictionnaires*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, p. 137–145.
- Conenna, M., 2000b, „Problèmes de parémiologie contrastive (français-italien)”, in M. L. Casal Silva, G. Conde Tarrío, J. Lago Garabatos, L. Pino Serrano & N. Rodríguez Pererira (eds.), *La lingüística francesa en España, camino del siglo XXI*, Actas del IV Congreso Internacional de Lingüística francesa “La lingüística francesa, camino del año 2000”, Santiago de Compostela, 23–25 septiembre 1999, Madrid, Arrecife, p. 295–305.
- Conenna, M., G. Kleiber, 2012, „Proverbes et synonymes : du côté de la forme”, in S. Cappello, M. Conenna, J.-P. Dufiet (éds.), *La synonymie au-delà du lexique*, Udine, Forum, p. 27–52.
- Crida Álvarez, C. A., 2010, „Los refranes meteorológicos y la herencia cultural grecolatina”, in J.E. Gargallo Gill (coord.), *Paremiología romance: los refranes meteorológicos*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 25–32.
- Crida Álvarez, Carlos Alberto, Julia Sevilla Muñoz, 2015, „La problemática terminológica en los estudios paremiológicos”, *Anuari de filologia. Estudis de lingüística* (Anu.Filol.Est.Lingüíst.), nº 5, p. 67–77.
- Danilov, Ilie, 1997, *Reper ale paremiologiei românești*, Iași, Editura Moldova.
- Gargallo Gil, José Enrique, Xosé Afonso Álvarez Pérez, 2014, „El proyecto PAREMIOROM. Refranes meteorológicos y geoparemiología romance”, *Estudis romànics*, nº 36, p. 313–324.
- Gencărau, Oana, 2008, *Proverbul, de la paremiologic la retoric. O abordare lexico-semantică și pragmatică a proverbului*, Oradea, Editura Universității din Oradea.
- Gheorghe, Gabriel, 1986, *Proverbele românești și proverbele lumii romanice*, București, Editura Albatros.
- Golopenția-Eretescu, Sanda, 2016, „La structure linguistique des proverbes équationnels”, in *Structuri, sisteme, transformări. Studii de lingvistică și poetică*, București, Editura Academiei Române, p. 80–87.
- Greimas, A.J., 1960, „Idiotismes, proverbes, dictons”, *Cahiers de lexicologie*, nº 2, p. 41–61.
- Greimas, A., 1970, „Les proverbes et les dictons”, *Du sens*, Paris, Seuil, p. 309–314.
- Gross, M., 1982, „Une classification des phrases ‘figées’ du français”, *Revue québécoise de linguistique*, nº 2, p. 151–185.
- Grzybek, Peter, 1987, „Foundations of Semiotic Proverb Study”, *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship* 4, The University of Vermont, p. 39–85.
- Halliday, M.A.K., 2003, *On Language and Linguistics*, edited by Jonathan Webster, Volume 3, The Collected Works of M. A. K. Halliday, London, New York, Continuum.
- Iancu, Letiția, 2017, *Rolul paremiologiei în educație*, Iași, Universitatea „Al. Ioan Cuza” (teză de doctorat).
- Kleiber, G., 1984, „Dénomination et relations dénominales”, *Langages*, 19<sup>e</sup> année, nº 76, 1984 (*La dénomination*, sous la direction de Eliane Koskas et Helgard Kremin), p. 77–94.
- Kleiber, G., 1999a, „Les proverbes : des dénominations d’un type ‘très très spécial’”, *Langue française*, 123, p. 52–69.
- Kleiber, G., 1999b, „Les proverbes antinomiques : une grosse pierre ‘logique’ dans le jardin toujours ‘universel’ des proverbes”, *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, 44, 1, p. 185–208.
- Kleiber, G., 1999c, „Proverbe: sens et dénomination”, *Nouveaux cahiers d’Allemand*, 17/3, p. 515–531.
- Kleiber, G., 2000, „Sur le sens des proverbes”, *Langages*, 139, p. 39–58.
- Kleiber, G., 2017, „La figure d’un proverbe n’est pas toujours celle d’une métaphore”, *Scolia*, nº 31, p. 39–77.
- Klein, J. R., 2016, „La génétique des proverbes, vue à travers la base ‘DicAuPro’”, in R. Coluccia, J.M. Brincat, Fr. Möhren (éds.), *Actes du XXVIIe Congrès international de linguistique et de philologie romanes* (Nancy, 15–20 juillet 2013). Section 5: *Lexicologie, phraséologie, lexicographie*. Nancy, ATILF: <http://www.atilf.fr/cilpr2013/actes/section5.html>.

- Macarie, Doina, 2017, „Proverb Capitalization in terms of educating the child of tomorrow”, in Albulescu, Ion, Adriana-Denisa Manea, Iuliu-Marius Morariu (ed.), *Education, Religion, Family in the contemporary society*, Lambert Academic Publishing, p. 251–262.
- Martí Solano, Ramón, 2017, *L'équivalence parémiologique inter-langues et la distinction synonymie/variation intra-langue. Aliento : échanges sapientiels en Méditerranée*, Presses universitaires de Nancy, Éditions Universitaires de Lorraine, 2017. Online: <https://hal.science/hal-01640065/document>.
- Michaux, Christine, 2000, „De la difficulté de mettre tous les proverbes dans le même panier”, in Englebert A. et al. (éds), *Actes du XXII<sup>e</sup> Congrès international de linguistique et de philologie romanes*, vol. VII, *Sens et fonctions*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, p. 473–482.
- Mihalcea, Ioan I., 2018, *Frazeologie biblică românească. Proverbele*, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași (Teză de doctorat).
- Milner, G. B., 1969, „De l'armature des locutions proverbiales. Essai de taxonomie sémantique”, *L'Homme*, Juillet-Septembre, p. 4–70.
- Morris, Charles, [1938 /] 2003, *Fundamentele teoriei semnelor* [Traducere de Delia Margu], Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene / EFES.
- Negreanu, Constantin, 1983, *Structura proverbelor românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Negreanu, Constantin, 1998, *Istoria proverbului românesc*, ediție îngrijită și prefată de Pr. Alexandru-Stănculescu-Bârda, Editura Cuget românesc.
- Norricks, Neal R., 1981, „Nondirect Speech Acts and Double Binds”, *Poetics*, volume 10, p. 33–47.
- Norricks, Neal R., 1985, *How Proverbs Mean. Semantic Studies in English Proverbs*, Mouton Publishers, Berlin-New York-Amsterdam.
- Oddo, Alexandra, 2017, „Le proverbe dans tous ses états. Regard sur la recherche en parémiographie et en parémiologie”, *Cahiers de lexicologie*, 2, n° 111, p. 215–233.
- Park, Jeong O., Ioan Miliță, 2016, „Proverbs as Artistic Miniatures: A Stylistic Approach”, *Revue Roumaine de Linguistique*, LXI, 4, p. 379–403.
- Pegulescu, Anca Mariana, 2009, „Relativismul lingvistic în proverbe”, *Limba și context*, Bălți, vol. 1, Iss. 2/2009, p. 123–127.
- Permyakov, G. L., 1979, *From Proverb to Folk-Tale. Notes on the general theory of cliché*, translated from Russian by Y. N. Filippov, Moscow.
- Pleșu, Andrei, 2015, *Parabolele lui Iisus. Adevărul ca poveste*, Ediția a III-a, București, Editura Humanitas.
- Rădulescu, Anda, 2013, „Pourquoi est-il difficile de traduire les proverbes? (application sur les parémies roumaines formées avec le mot *drac* [*diable*])”, *Paremia*, n° 22, p. 53–68.
- Ruxăndoiu, Pavel, 1967, „Proverbele ca gen folcloric”, in *Folclor literar*, I, Timișoara, Universitatea din Timișoara, p. 183–198.
- Ruxăndoiu, Pavel, 1972, „Proverbul ca element de educație”, in Sorin Stati (coord.), *Educație și limbaj*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Ruxăndoiu, Pavel, 1973, „Funcția socială a proverbelor”, *Analele Universității București. Limbă și Literatură Română*, XXII, 1, p. 81–87.
- Ruxăndoiu, Pavel, 2003, *Proverb și context*, București, Editura Universității din București.
- Schapiro, Charlotte, 2000, „Proverbe, proverbialisation et déproverbialisation”, *Langages*, 34, n°139, p. 81–97.
- Sevilla Muñoz, J., 1988, *Hacia una aproximación conceptual de las paremias francesas y españolas*, Madrid, Editorial Complutense.
- Sevilla Muñoz, J., 1993a, „Las paremias españolas: clasificación, definición y correspondencia francesa”, *Paremia*, 2, p. 15–20.
- Sevilla Muñoz, J., 1993b, „Fuentes paremiológicas francesas y españolas en la primera mitad del siglo XVII”, *Revista de Filología Románica*, 10, p. 361–373.
- Sevilla Muñoz, J., 1998a, „Estudio onomasiológico de las paremias francesas y españolas sobre animales”, *Proverbium*, 15, p. 221–233.

- Sevilla Muñoz, Julia, 1998b, „Gastronomía y paremiología en lengua francesa”, in Itziar Túrrez Aguirrezábal, Adolfo Arejita, Carmen Isasi Martínez (coord.), *Homenaje a Alfonso Irigoyen*, Bilbao, Universidad de Deusto, p. 277–298.
- Sevilla Muñoz, J., 2000a, „Les proverbes et phrases proverbiales français et leurs équivalences en espagnol”, *Langages*, 34<sup>e</sup> année, n° 139, 2000. *La parole proverbiale*, p. 98–109.
- Sevilla Muñoz, J., 2000b, „Técnicas de la ‘traducción paremiológica’ (francés-español)”, *Proverbium*, 17, p. 369–386.
- Sevilla Muñoz, J., 2000c, „Consideraciones sobre la búsqueda de correspondencias paremiológicas (francés-español)”, in Gloria Corpas Pastor (coord.), *Las lenguas de Europa: estudios de fraseología, fraseografía y traducción*, Granada, Comares, p. 411–430.
- Sevilla Muñoz, J., J. Cantera Ortiz de Urbina, M. Burrel Arguis, J. Calzacorta Elorza, G. Conde Tarrío, 1998, *877 refranes españoles con su correspondencia catalana, gallega, vasca, francesa e inglesa*, Pamplona, Eunsia.
- Sevilla Muñoz, J., J. Cantera Ortiz de Urbina, M. Burrel Arguis, J. Calzacorta Elorza, G. Conde Tarrío, 1999, „La búsqueda de correspondencias paremiológicas en castellano, catalan, gallego, vasco, francés e inglés”, *Paremia*, 8, p. 481–486.
- Sevilla Muñoz, J., Manuel Sevilla Muñoz, 2000, „Fuentes paremiológicas francesas y españolas en la segunda mitad del siglo XIX”, *Estudios de Literatura Oral*, 6 (2000), p. 171–189.
- Slave, Elena, 1967, „Organizarea sintagmatică și semantică a proverbelor”, in *Probleme de lingvistică generală*, vol. V, Editura Academiei Române, p. 173–190.
- Stroescu, Victoria, 1975, „The Stylistic Aspect of Proverbs in English and Romanian”, *Analele Universității din Timișoara*, vol. XI–XIV, seria Științe filologice, Timișoara, p. 148–155.
- Tabarcea, Cezar, 1982, *Poetica proverbului*, București, Editura Minerva.
- Toma, Raluca-Felicia, 2009, *Pragmatica proverbelor biblice*, Editura Universitară, București.
- Topală, Dragoș Vlad, 2009, „Din universul proverbelor românești: elemente de analiză etnolingvistică”, in Luminița Botoșineanu, Elena Dănilă, Cecilia Holban și Ofelia Ichim (ed.), *Distorsionări în comunicarea lingvistică, literară și etnofolclorică românească și contextul european*, Iași, Editura Alfa, 2009, p. 353–361.
- Ursache, Otilia, 2014, „Comparația și proverbul. Încercări de poetică folclorică”, *Memoria ethnologica*, 14, nr. 51–52, Baia-Mare, p. 34–45.
- Vîrva (Macarie), Doina, 2019, *Lexicul proverbelor românești. Studiu asupra Proverbelor românilor, de Iuliu A. Zanne*, Cluj-Napoca (teză de doctorat).

## PROVERBS BASED ON RELIGIOUS TERMS: A ROMANCE APPROACH PROPOSAL

### Abstract

This article represents a preliminary study within the project *Paremiological items based on religious terms. A special view on Romanian, Spanish, French and Portuguese* that I coordinate at the Romance Department of the Institute of Linguistics “Iorgu Iordan – Al. Rosetti”. This type of approach is necessary considering the general tendency in the field to base the contrastive research only on Western Romance data. Furthermore, the proverbs containing religious terms have been only superficially and inconsistently investigated.

In this article, I traced back the main issues of a contrastive Romance proverb analysis. I took into account the previous research gains of the field, as well as a multitude of theoretical-conceptual distinctions, such as: proverb items vs. other types of complex structures, like phraseological units; subtypes of proverb units; proverb variants and invariants; proverb lexical variants and border proverb units; the concept of ‘ethnofield’; proverb synonymy in the narrow vs. broad sense; literal vs. conceptual proverb equivalence; interlinguistic proverb variance and proverb heteronymy, etc. All these aspects were considered into the outline of the general project framework.